

УДК 792

*Гусакова Ніна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри режисури
та акторського мистецтва
Київського національного університету
культури і мистецтв*

ХУДОЖНЬО-ТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ РЕЖИСЕРА: ХАРАКТЕР ПРОФЕСІЙНОЇ РОБОТИ ФАХІВЦЯ

*Метою роботи є вивчення особливостей театральної-режисерської діяльності, визначення змісту та форм режисерської освіти студентів вчз культури з позицій концепції діяльнісного підходу до змісту навчально-виховного процесу в системі вищої освіти відповідно до сучасних вимог соціокультурної практики. **Методологія дослідження** полягає у застосуванні аналітичного, функціонального, порівняльного та мистецтвознавчого методів дослідження особливостей режисерської підготовки з її спрямуванням на розгорнуту характеристику професійної театральної діяльності та впливом на взаємозв'язок функцій і видів цієї діяльності. **Наукова новизна** дослідження полягає в аналізі поняття «режисерська праця», яке потребує більш глибокого теоретичного аналізу та експериментального вивчення найбільш характерних його видів, що в кінцевому підсумку дасть можливість забезпечити позитивну реалізацію номінального змісту праці режисерського профілю у фактичний. **Висновки.** У результаті здійсненого дослідження можна зробити висновок, що, по-перше, в основу методологічної концепції досліджень режисерської діяльності покладено загальне положення про характер праці режисера, під яким мається на увазі вся сукупність зв'язків, відносин, що створюються в конкретній діяльності; по-друге, у більшості досліджень з теорії та практики соціокультурної діяльності обґрунтовується багатоплановість професійної роботи творчої особистості режисера в таких напрямках: театральнопросвітницькому, театральноестетичному, театральнопсихологічному, творчовиконавському, але в соціально-культурному й особливо в педагогічному – повністю не розкрито; по-третє, у працях дослідників значна увага надається вивченню особливостей соціокультурної діяльності в напрямках диференціації окремих видів мистецтв, особливо театрального. Спираючись на такі концептуальні аспекти, підходимо до висновку, що діяльність спеціаліста режисерського профілю має бути включена до системи культуротворчої діяльності в цілому, в структурній єдності та взаємозв'язку з усіма її видами та компонентами; вчетверте, висновки з конкретних досліджень, окремих публікацій, практичних методичних праць з проблемних питань підготовки спеціалістів вищої режисерської кваліфікації відповідають теоретичним положенням діяльнісного підходу, на орієнтацію розглядати особистість як нову якість, що породжена рухом системи об'єктивних суспільних відносин, в які втручається його діяльність; і останнє, у науковій літературі дано недостатній аналіз особливостей змісту окремих видів педагогічної праці режисера, не повною мірою розроблено питання структури його професійно важливих педагогічних якостей та характеру поліфункціональної діяльності в соціокультурному середовищі.*

Ключові слова: *режисерська діяльність, режисерська кваліфікація, режисерська праця, режисерська освіта.*

Гусакова Нина Николаевна, кандидат педагогических наук, профессор кафедры режиссуры и актерского искусства Киевского национального университета культуры и искусств

Художественно-творческая деятельность режиссера: характер профессиональной работы специалиста

Целью работы является изучение особенностей театрально-режиссерской деятельности, определение содержания и форм режиссерского образования студентов вуза культуры с позиций концепции деятельностного подхода к содержанию учебно-воспитательного процесса в системе высшего образования в соответствии с современными требованиями социокультурной практики. **Методология исследования** заключается в применении аналитического, функционального, сравнительного и искусствоведческого методов исследования особенностей режиссерской подготовки с ее направлением на развернутую характеристику профессиональной театральной деятельности и влиянием на взаимосвязь функций и видов этой деятельности. **Научная новизна** исследования заключается в анализе понятия «режиссерский труд», которое требует более глубокого теоретического анализа и экспериментального изучения наиболее характерных его видов, в конечном итоге позволит обеспечить положительную реализацию номинального содержания труда режиссерского профиля в фактический. **Выводы.** В результате проведенного исследования можно сделать вывод, что, во-первых, в основу методологической концепции исследований режиссерской деятельности возложено общее положение о характере труда режиссера, под которым подразумевается вся совокупность связей, отношений, создаваемых в конкретной деятельности; во-вторых, в большинстве исследований по теории и практике социокультурной деятельности обосновуется многоплановость профессиональной работы творческой личности режиссера в таких направлениях: театрально-просветительском, театрально-эстетическом, театрально-психологическом, творчески исполнительском, но в социально-культурном и особенно в педагогическом – полностью не раскрыто; в-третьих, в трудах исследователей значительное внимание уделяется изучению особенностей социокультурной деятельности в направлениях дифференциации отдельных видов искусств, особенно театрального. Опираясь на такие концептуальные аспекты, подходим к выводу, что деятельность специалиста режиссерского профиля должна быть включена в систему культурнотворческой деятельности в целом, в структурном единстве и взаимосвязи со всеми ее видами и компонентами; в-четвертых, выводы из конкретных исследований, отдельных публикаций, практических методических работ по проблемным вопросам подготовки специалистов высшей режиссерской квалификации соответствуют теоретическим положениям деятельностного подхода, на ориентацию рассматривать личность как новое качество, порожденное движением системы объективных общественных отношений, в которые вмещивается его деятельность; и последнее, в научной литературе дан недостаточный анализ особенностей содержания отдельных видов педагогической работы режиссера, не в полной мере разработаны вопросы структуры его профессионально важных педагогических качеств и характера полифункциональной деятельности в социокультурной среде.

Ключевые слова: режиссерская деятельность, режиссерская квалификация, режиссерская работа, режиссерское образование.

Gusakova Nina, PhD in Pedagogical sciences, professor of the Department of the Direction and Actor's mastery, Kyiv National University of Culture and Arts.

Artistic and creative activity of the director: the nature of an expert's professional work

Purpose of Research. The purposes of the article are to study the features of theatrical and directorial activities, to determine the content and form of director's education for students at a university of culture from the standpoint of the concept of active approach to the content of the educational process in higher education system according to modern requirements of social and cultural practices. **Methodology.** The research methodology consists of analytical, functional,

*comparative and art-criticism methods, which are used to research the features of director's preparation, with its detailed direction on the description of professional theatrical activities and its impact on the relationship between functions and types of these activities. **Scientific Novelty.** The scientific novelty of the research is to analyse the concept of «director's work» that requires better theoretical analysis and experimental study of its most typical varieties, which ultimately will provide a positive realization of nominal labor content of director's profile into actual one. **Conclusions.** The results of the research are the following positions: firstly, the basis for methodological concept of the research of director's activity is general statement about the nature of director's work, which means the totality of relationships, created in a specific activity. Secondly, the diversity of professional work of director's creative personality is proved in most researches of the theory and practice of social and cultural activities in the theatrical and educational, theatrical and aesthetic, theatrical and psychological, creative and performing areas. However, it is little highlighted in socio-cultural and especially pedagogical areas. Thirdly, the authors pays great attention to the study of socio-cultural features in the areas of differentiation of definite arts, especially theatrical one in the works of researchers. Basing on these conceptual aspects we come to the conclusion that the activities of the expert of directorial course must be included in the system of cultural activity in structural unity and relationship with all its types and components. Fourthly, the conclusions from concrete studies, definite publications, practical methodological papers on issues of preparation of experts with top director's qualification correspond to the theoretical statements of active approach on the orientation to consider personality as a new quality, created by move of the system of objective social relations. Finally, there is the insufficient analysis of the peculiarities of certain kinds of pedagogical work of the director in the scientific literature. It has not fully developed the issue of structure of his professionally important pedagogical qualities and the character of multifunctional activity in social and cultural environment.*

Key words: *director's activity, director's qualification, director's job, director's education.*

Актуальність теми дослідження. Вивчення особливостей видової театральної-режисерської діяльності є пріоритетним у визначенні змісту та форм режисерської освіти студентів ВНЗ культури. З позицій концепції діяльнісного підходу зміст навчально-виховного процесу в системі вищої освіти повинен проектувати структуру творчої особистості майбутніх режисерів-педагогів відповідно до сучасних вимог соціокультурної практики.

Мета дослідження – вивчення особливостей театральної-режисерської діяльності, визначення змісту та форм режисерської освіти студентів ВНЗ культури, з позицій концепції діяльнісного підходу до змісту навчально-виховного процесу в системі вищої освіти відповідно до сучасних вимог соціокультурної практики.

Теоретичний аналіз досліджень з проблеми дав можливість визначити обґрунтування особливостей режисерської підготовки з її опорою на розгорнуту характеристику професійної театральної діяльності та впливом на взаємозв'язок функцій і видів цієї діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Згідно з точкою зору О.Леонтьєва, «діяльність людського індивіда являє собою систему, включену в систему відносин суспільства... ці суспільні відносини несуть у собі мотиви й мету його діяльності, її засоби та способи, тобто суспільство здійснює діяльність створюючих його індивідів» [4, 34-35]. Діяльність розглядається як основа розвитку особистості. Діяльність – «це одиниця життя, опосередкованого психічним відображенням,

реальна функція якого полягає в тому, що воно орієнтує суб'єкта в предметному світі» [1, 6].

Таким чином, вивчення професії включає урахування здібностей, якостей особистості. Описання та аналіз професій, а також умов праці дає можливість виділити вимоги окремих спеціальностей до особистості (Б.Ананьєв, О.Ковальов, В. М'ясищев, К.Платонов, О.Ремез та ін.).

Загальні висновки результатів з аналізу цих праць можуть бути закладені в основу характеристики режисерської діяльності. Така спроба була зроблена в компонентному аналізі діяльності Р.Никифорова [6]. Автор виділив дев'ять відносно самостійних компонентів: суб'єкт, об'єкт, засоби, процес, умови, результат, сфера, система, наявне середовище дійсності.

Виклад основного матеріалу. В основу методологічної концепції досліджень режисерської діяльності покладено загальне положення про характер праці режисера, під яким мається на увазі вся сукупність зв'язків, відносин, що створюються в конкретній діяльності. Дослідники зазначають, що в родові поняття режисерської діяльності входять складові елементи цього поняття: зміст праці, що включає як саму творчу працю, так і засіб трудової, професійної поведінки, умови, необхідні для створення певного виду результативності праці, тобто духовної, мистецької продукції.

Разом з тим, у науковій літературі ще недостатньо повно розкрито поняття «режисерська праця», воно потребує більш глибокого теоретичного аналізу та експериментального вивчення найбільш характерних його видів, що в кінцевому підсумку дасть можливість забезпечити позитивну реалізацію номінального змісту праці режисерського профілю у фактичній (А.Гончаров, Б.Захава, М.Кнебель, Б.Львов-Анохін, О.Шангіна та ін.).

У більшості досліджень з теорії та практики соціокультурної діяльності обґрунтовується багатоплановість професійної роботи творчої особистості режисера в напрямках: театральньо-просвітницькому, театральньо-естетичному, театральньо-психологічному, творчо-виконавському, але в соціально-культурному й особливо в педагогічному – повністю не розкрито.

Так, Б.Захава виділяє в загальній професії режисера підструктури різні за функціональним змістом праці, а саме: організаційну, методичну, педагогічну роботу, організацію художньо-глядацької та художньо-технічної творчості. На думку дослідника, вивчення диференціації праці в таких напрямках має враховуватися в орієнтації при підготовці спеціаліста широкого профілю, здатного виконувати визначені функції [2].

Розглядаючи питання підготовки та формування спеціалістів театральнього мистецтва, виникає необхідність у орієнтації головних напрямів їхньої діяльності в умовах конкретної практичної режисерської праці, яка передбачає саме управління процесами ціннісно-орієнтаційної, художньо-творчої діяльності. Відповідно до цього бажане використання різних форм, методів, засобів та окремих методик, які забезпечують підготовку спеціалістів-режисерів у поліфункціональній сфері існування та діяльності театральнього мистецтва.

У працях Е.Захарова підкреслюється, що підвищення рівня якості театральної праці забезпечується, насамперед, завдяки чіткій продуманій організаційно-управлінській діяльності.

Л.Мартінова визначає три функціональні завдання у всьому різноманітному процесі художньо-творчої діяльності режисера як соціально-культурного явища, а саме: розвиток художньої культури, засоби, форми, методи навчання, а також сфера організації опосередкованого та неформального спілкування, що дає можливість констатувати багатопрофільність праці режисера [5].

Поліфункціональний характер режисерської діяльності підтверджує автор при вивченні питань організації і проведення практики студентами вна культури і мистецтва в аматорських театральних об'єднаннях.

Дослідником В.Савіною визначено типологію мотиваційної структури діяльності, що має специфічну домінуючу мотивацію з орієнтацією на професію режисера: безпосередньо фахова, організаційна, режисерська та акторська майстерність, педагогічна, виконавська. Особливого значення автор надає актуалізації творчих здібностей під час підготовки майбутніх фахівців та робить висновки щодо ефективності педагогічного впливу на розвиток особистісних якостей студентів режисерської спеціалізації [8].

У працях дослідників значна увага надається вивченню особливостей соціокультурної діяльності в напрямках диференціації окремих видів мистецтв, особливо театального. Спираючись на такі концептуальні аспекти, підходимо до висновку, що діяльність спеціаліста режисерського профілю має бути включена до системи культуротворчої діяльності в цілому, в структурній єдності та взаємозв'язку з усіма її видами та компонентами.

Суперечності між номінальним та реальним характером праці режисера визначені в дослідженнях ряду авторів: Н.Демидова, М.Кнебель, В.Неллі, А.Ефроса та ін. Науковий аналіз літературних джерел дав змогу зробити висновки, які можуть бути покладені в основу розроблення професіограми спеціаліста режисерського профілю, а також можуть бути використані в теоретичному обґрунтуванні принципів навчання та виховання студентів у вна культури.

М.Каганом дано інтегральну характеристику діяльності в узагальненні організаційних, навчальних, виховних, просвітницьких, художніх, дослідницьких та прикладних функцій мистецтва в їх єдності та взаємозв'язку. Автор розглядає сумісність інтегральних показників різних рівнів від репродуктивно-функціонального через творчо-пошуковий до творчо-відтворювального, які характеризують діяльність митця як синтетичну. Усе це може стосуватися й професії режисера [3].

Деякі аспекти підготовки режисерських кадрів у соціокультурній сфері науково узагальнені в дослідженнях А.Гончарова, М.Захарова, Н.Зверєвої, М.Філатова, Й.Хейфеца та ін. У визначенні спрямованості змісту спеціальної освіти театральних працівників у сучасних дослідженнях наявні дві протилежні точки зору: поглиблення спеціалізації театральної підготовки за рахунок вузь-

кої профілізації і навпаки, здійснення підготовки режисерів з широкою професійною орієнтацією в соціокультурній діяльності.

Дослідники Н.Зверєва, В. Савіна, О.Шангіна на підставі критичного аналізу діяльності керівників театральних колективів роблять висновки про необхідність підвищення рівня професійної художньо-театральної діяльності шляхом поглиблення спеціалізації. Зміст праці сучасного театрального працівника, головні професійні та соціально-культурні функції, спрямовані на соціалізацію особистості в умовах роботи соціальних інститутів культурологічного профілю, потребує актуалізації підготовка кадрів наявних категорій, таких як художні керівники театральних колективів та нових – менеджерів у сфері театрального мистецтва, викладачів фахових дисциплін, соціальних педагогів.

Поглиблення соціокультурного процесу відповідно віддзеркалює та потребує кваліфікованих спеціалістів більш вузького профілю як у максимально чіткому визначенні функцій та обсягу праці театральних фахівців, так й в конкретизації підходу з настановою на вузькопрофесійну його роботу з творчим колективом.

Ці потенціальні творчі можливості соціокультурної діяльності значною мірою залежать від створення умов для саморозвитку, самоствердження, розвитку ініціативи і самодіяльності, вивчення потреб та інтересів населення до діяльності у вільний час, виховного потенціалу мікросоціуму і його ефективне використання, врахування вікових, освітніх, професійних та інших особливостей потенціальної аудиторії, поєднання слова й засобів художньої виразності та багато іншого.

О.Попов акцентує увагу на широкому аспекті естетичної підготовки режисерів, оскільки формування особистісних якостей, художньо-творчих здібностей можливе лише в багатоплановій виконавській діяльності в індивідуально-колективних формах. Шляхи ефективності навчання в цілому автор вбачає в організації взаємозв'язку всіх навчальних дисциплін, що забезпечують інтегральний синтез знань у поєднанні з творчим використанням їх на практиці [7].

Конкретні проблеми підготовки спеціалістів гуманітарного спрямування в системі вищої освіти здійснювали Ю.Азаров, А.Алексюк, Л.Коваль, І.Страхов, А.Ефрос. У їхніх працях розглядалися питання наукової організації навчально-виховного процесу, оптимізації навчання в напрямках аналізу змісту навчальних дисциплін, ефективних методів викладання.

Для підвищення якості підготовки спеціалістів-режисерів у вищій школі було зосереджено увагу на розширенні навчальних програм з дисциплін режисерських спеціалізацій, удосконаленні змісту й форм театральної практики, здійсненні міждисциплінарних координацій, впровадженні нових, прогресивних методів навчання (І.Анісімова-Вульф, М.Захаров, Ю.Калашников О.Кудряшов, Б.Голубовський та ін).

При вивченні питань щодо розробки ефективних педагогічних умов для удосконалення фахової підготовки студентів режисерської спеціалізації здійснювалась орієнтація на впровадження конкретних форм та методів, які забезпе-

чують оптимізацію навчального процесу з використанням проблемного підходу у викладанні спеціальних дисциплін.

Дослідження якостей, необхідних майбутньому спеціалістові, пов'язані з проблемою розроблення моделі спеціаліста вищої кваліфікації. Вирішення цієї проблеми ґрунтується на основі вивчення особливостей професійної праці. Сучасні дослідники О.Абдулліна, А.Алексюк, І.Зязюн, К.Платонов, О.Пехота та інші у вирішенні питань розроблення моделі спеціаліста враховують особливості різних професій. Однак, професійна освіта розвивається на базі спеціального розподілу праці, при цьому не завжди беруться до уваги соціальні розбіжності в характері тієї чи іншої діяльності, а звідси недостатньо приділяється увага формуванню соціально важливих якостей спеціаліста.

Видатні діячі театрального мистецтва В.Василько, Л.Курбас, В.Немирович-Данченко, П.Саксаганський, К.Станіславський, Г.Товстоногов, Г.Юра окреслили значне коло особистісних якостей фахівця-режисера, які впливають на активізацію міжособистісної комунікації та взаємодії для здійснення широкої сфери творчості в театральному спілкуванні.

На основі проведених узагальнень наукової літератури щодо визначення професійно значущих особистісних якостей режисера, можна зробити висновок, що завдяки їх сформованості актуалізується поліфункціональність, полікомпонентність його як номінального, так і реального характеру творчої діяльності в соціокультурному просторі.

Таким чином, висновки з конкретних досліджень, окремих публікацій, практичних методичних праць з проблемних питань підготовки спеціалістів вищої режисерської кваліфікації відповідають теоретичним положенням діяль-нісного підходу, на орієнтацію «розглядати особистість як нову якість, що породжена рухом системи об'єктивних суспільних відносин, в які втручається його діяльність» [5, 11].

Але у науковій літературі дано недостатній аналіз особливостей змісту окремих видів педагогічної праці режисера, не повною мірою розроблено питання структури його професійно важливих педагогічних якостей та характеру поліфункціональної діяльності в соціокультурному середовищі.

Наукова новизна дослідження полягає в аналізі поняття «режисерська праця», яке потребує більш глибокого теоретичного аналізу та експериментального вивчення найбільш характерних його видів, що в кінцевому підсумку дасть можливість забезпечити позитивну реалізацію номінального змісту праці режисерського профілю у фактичній.

Висновки. Пошук шляхів та напрямів, ефективних педагогічних умов, які забезпечують удосконалення режисерської підготовки студентів внз культури і мистецтв може успішно здійснюватися при врахуванні тенденцій розвитку сучасного наукового знання. Проте в теорії та практиці не встановлено конкретного співвідношення окреслених функцій із змістом праці, видів діяльності та сучасних вимог щодо сформованості особистісних творчих якостей режисерів – керівників творчих театральних колективів.

Література

1. Дмитренко Г. Особливості дослідження змісту вищої педагогічної освіти // Порівняльний аналіз сучасних систем освіти в реформуванні вищої школи України / Г.Дмитренко, Л.Ричкова, Л.Сивенко. – К.: НаУКМА, 1996. – С. 123-125.
2. Захава Б. Е. Мастерство актера и режисера /Б. Е. Захава. – М.: Просвещение, 1978. – 334с.
3. Каган М.С. Философия культуры / М.С. Каган. – Спб: ТОО ТАК КАК «Петрополис», 1996. – 416 с.
4. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев.– М.: Политиздат, 1977. – 304 с.
5. Мартынова Л. Н. Проблемы режиссерской педагогики Г.А. Товстоногова (1965–1975): Автореф. дис. ...канд. искусствоведения / Л.Н. Мартынова. – Л.: 1972. – 21 с.
6. Никифоров Р. И. Проблемы достоверности конкретных социологических исследований высшей школы // Учен. зап. Горьк. ун-та. – Вып. 137. – Горький, 1971. – С. 35-37.
7. Попов А.Д. Спектакль и режисер / А.Д. Попов. – М.: ВТО, 1972. – 107 с.
8. Савина В.Ф. Развитие способностей режиссера самодеятельного театрального коллектива в процессе обучения в вузах культуры; Автореф. дис. ... канд. пед. наук / В.Ф. Савина. – М., 1990. – 16 с.

References

1. Dmytrenko, H., & Rychkova, L., & Syvenko, L. (1996). The peculiarities of the research in the question of higher pedagogical education content. Comparative analysis of modern systems of education in reforming of Ukrainian high school. Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian].
2. Zakhava, B.E. (1978). Mastery of actor and director. Moscow: Prosveschenie [in Russian].
3. Kagan, M. S. (1996). Philosophy of culture. St. Petersburg: TOO SO AS «Petropolis» [in Russian].
4. Leontiev, A. N. (1977). Activity. Consciousness. Personality. Moscow: Politizdat [in Russian].
5. Martynova, L. N. (1972). Problems of directorial pedagogy of G. A. Tovstonogov (1965-1975). Extended abstract of candidate's thesis. Leningrad [in Russian].
6. Nikiforov, R. I. (1971). Problems of credibility of concrete sociological researches of high school. Scient. notes of Gorky University Press. Vol. 137. Gorky [in Russian].
7. Popov, A. D. (1972). Performance and director. Moscow: VTO [in Russian].
8. Savina, V. F. (1990). Development of abilities of director of an amateur theatrical collective in the process of studying at universities of culture. Extended abstract of candidate's thesis. Moscow [in Russian].